

A HÁROM NEMZEDÉK

Ha egy társadalomban valaki ellenzékinak tudja vagy nevezi magát, azt mindenekelőtt hitvallásának határozott kinyilvánítása jellemzi talán. A gondolatrendszer és a kifejezőmód sajátos választékossága, amely minden esetben a létező társadalmi adottság kritikai fonákjához közelít: minél inkább kritikai, annál inkább egyetemes, és minél fonákabb, annál inkább gyakorlatian egyedi... A legtöbb problémát e kettő egyeztetése jelenti, hisz az ellenzéki mozgalmak létezését egyként kell argumentálják kitekintésük értelmessége és önismeretük gyakorlatiassága.

A feladat nehézsége természetesen a jó szándék baklövéséivé tett nem egy próbálkozást, s e próbálkozások folyamán nem egy ellenzéki irányzat lett az őt ellenző konok valóság eminens kisiskolásává. S különösen akkor, ha a tételezett vagy már a reálsan gyakorolt hatalom nyomós érveivel követelt „szemet szemért” - ill. modernebbül fogalmazva: kötötte meg szövetségeit a „kölcsonös segítségnyújtás” jegyében.

1945 után, a hatalmukat napról napra gyarapító kommunisták sem egyszerűen a rájuk ferdén néző szemeket nyomkodták ki. Sokkal inkább úgy tettek kezdetben, mintha ők maguk is ferdén néznének mindent és mindenkit, s ebben az egyetemes és apokaliptikus gyanakvásban szólítottak szövetségbe mindenkit - természetesen mindenekelőtt azokat, akik épp rájuk néztek ferde szemmel. Megteremtődött így a gyanakvás újfajta koalíciója, amely gyűlölet-tevéseiben nem annyira tárgyát, mint inkább élményét kereste. Semmiben sem különbözött ez Mussolini „Vivere pericolosamente”-jétől, csak hogy a veszélyességet a kommunisták itt sajátosan és lényegretörően a gyűlöltre szűkítették.

Társadalom-lélektani valóját tekintve a kommunista rezsím már ezekben az években megalapozódott, s egyben létrehozta azt az apparátust is, amely jó lélekbúvári érzékkel képes volt a háborútól még meglehetősen alélt és rémképektől gyötört társadalmi többség lelkiismeretébe belopni azokat a bűnöket, amelyeket hatalmi „lelkészei” révén az eljövendő kommunista rendszer épp ellenük fog majd elkövetni.

A mit sem sejtő áldozatok, saját feláldoztatásuk mélyülő büntudatával: képletszerűen ezt jelentik az 1945-1950-es évek. És egyben a mérleg egyik serpenyőjét. A másik serpenyőben a rendszer, ill. az eljövendő rendszer „lelkészei”, akiket nem annyira a szavatok, mint kezdetben inkább a szavatok vontak bűvkörükbe. Természetesen e tekintetben, lévén még a koalíciós idők liberalizmusa divatban, a különböző országok megőrizték a maguk „szigorú nemzeti karakterüket”. Magyarországon a jelszó: „ahány szavazócédula, annyi hamis szavazócédula”; Romániában - a balkáni tradíciókhoz híven - : „ahány szavazócédula, annyi lesipuskás”.

A félelem és a hazugság jegyében világra jött Kelet-Közép-Európa jelenkori történetének első markáns nemzedéke. Soha el nem évülő érdemük, hogy az általuk emelt félelem- és hazugsághegyek nem hullahegyeket szültek... , hanem több millió megfélemlített és meghazudtolt állampolgár-egeret. *Hullahegyek* is előfordultak persze, de csak később...

Ez a nemzedék - s talán ez az egy dolog legyen némileg javára írva - nem egyszerűen szemlélte, hanem élte a történelmet. A történelem eme megélése azonban többségükben, mint megannyi javíthatatlan politikai dilettánsban, a történelem átalakításának-fölforgatásának izgalmává fokozódott. S e fokozódó izgalom racionalizmussá fokozta le az értelmesség érzékenységét, az erkölcsi rezignáltságot pedig egyértelmű céltudatossággá. E megnatikus közegben az értékek átértékelődtek; az egykori értelmiségiek a polgári jólét egykori palotáiban pofozták félholtra az embereket, majd később, traktorok zúgásának „ünnepélyes, lassú gyász-zenéjénél” lötték őket agyon mások, ugyanezen paloták pincéiben, ugyanezen

volt-értelmiségek jóvoltából. A „munkások”-„parasztok” pedig betódultak a szerkesztőségekbe; támogatták őket: kispapok, akik nemcsak a breviáriumot, de a betűvetést is legott elvetették maguktól; egykori stréberek, akik hozzászórtak, hogy rajtacsípjék őket mindig valamin, s ezzel a mindig aktuális hatalom hajlandó legyen, zsaroló szándékkal, de tisztán látott céllal a legmocskosabb munkára beszervezni őket.

E nemzedék tagjai névtelenek. Ismerjük őket, de nevükkel éppúgy nem azonosak, mint a Nürnbergben felakasztott hóhérok azzal a hellyel, ahova maradványaikat elkaparták. Akiknek nevét ismerjük, azok már a második nemzedék tagjaiként élnek tudatunkban, s már nem disztingvált rémtettek, hanem a sok esetben kimagyarázható és magyarázott bűnrészesség vagy bűnös felelőtlenség elkövetői. Jellegzetesen nem emberi, hanem történelmi nemzedékváltás volt ez, a história folyamán oly sokszor váltott felelősségnek hamistudata és egyben ésszerűsége; ám azzal a mostani különbséggel, hogy e nemzedékváltásban minden eddigi történelmi kor szennye benne maradt, de azok erényei közül egy sem.

Az a szerecsenmosdatás, amellyel Gaál Gábort próbálják már évtizedek óta többen az európaibb érzéseknek megnyerni, nem más, mint lázas utóvédharc, taktikai manőver, amellyel e második nemzedék világi ténykedését le szeretnék választani az előző történelmi generáció nyilvánvaló bűneiről. Az ötvenes évek embere, már akkor is, megpróbált tiszta lappal indulni, s kiderült, hogy tiszta hamis lapot osztottak neki. Azok, akik Gaál Gáborral együtt és Gaál Gáborként elhitették magukkal, hogy demokraták, végül is a társadalmat próbálták megnyugtatni afelől, hogy ha a társadalom meg nem is változtatható egyik percről a másikra, azért az elkövetett bűnök szőnyeg alá söpörhetők egyik napról a másikra.

E mentalitás - és a második történelem, „alakító” nemzedéknek ez a legnagyobb bűne - elhitette, s megpróbálta (ha kellett börtönnel vagy internálással) elhítenni, hogy egy koncentrációs táboron belül is lehet szabad az ember; hogy egy művészetellenes világban lehet művészetet csinálni; hogy egy alapvetően embertelen társadalomban embernek maradni, a maga természetességében a legkönnyebb dolog. És mindezt megfordítva: ezeknek az embereknek a személyes bűne, hogy egy logikai bakugrással már bizonyítottnak is látták: egy koncentrációs tábor maga a rendszerezett szabadság, a rosszarcú társadalom maga a művészet, az emberellenesség pedig a humanizmus felső foka. Ők voltak azok, akik arctalan elsőgenerációsságukban megteremtették előérzetét és realitását az emberi lehetőségektől mentes társadalomnak, hogy aztán, mint „második generációsok” cinikusan odakiáltsák mindenkinek: most legyetek emberek!

Hogy közülük sokan a tömjénszagú párton kívül, alkalmasint a börtönben végezték? Ez csak a helyzet fintora, amely paródiává fokozta - ahogy Marx mondaná - történelmi valóságuk időben ezt megelőző tragikumát. A helyzet kis és meglehetősen l'art pour l'art elégtétele jöhetett világra ebből: az első nemzedék kultúrarombolóiból (mint amilyenek sajnos Gaál Gábor is bizonyult, no és persze kollégái, Révai, Rudas stb.) „egyszerű” hamis tanú és cinkostárs lett, míg néhányukat elérte a dolgok logikájának szelleme, s egy ellenük lázadó néppel (1956) vagy egy tőlük megszabadulni akaró, gaztetteit még mindig fokozni képes párttal találták szemben magukat.

A második nemzedékhez az ideológusok tartoznak; azok, akik államot és elvet szétválasztottak, hogy elkövetett bűneik paradicsomában új honfoglalást játszhassanak.

És feltűnik a harmadik történelmi nemzedék, azok, akik az ötvenes évek végén a túlélés tapasztalatával újfajta „technokráciát” alkottak. Mindent elsajátítottak az előző nemzedéktől, akik pedig közülük nemzedéket váltottak, magukkal hozták a tanulságokat. E vértetben persze gyakorlatilag a rendszer szeszélyes óhajait még mindig parancsnak tekintették, de szubjektíve már a rendszer lét-parancsait sem tekintették a sajátjuknak. Kicsiben ez volt a

szocializmus 50-es-60-as évekbeli új mechanizmusa. A mai Romániában a magyarság szolgálatban lévő bennfenteseinek túlnyomó része vagy e generációhoz tartozik, vagy annyira hasonult hozzájuk, hogy azoktól meg sem különböztethető. Mindig a legaktuálisabb jelen volt minden álmuk, s amikor beteljesedett (mert hát a jelen alaptermészete, hogy mindig beteljesül), rémálomnak nevezték el, és megélték belőle.

Volt és van e nemzedékközi összefüggéseknek néhány ide-oda ingázó utazó nagykövete. Élettörténeteiket majd megírják, s bizonyos perspektívából szemlélve talán szerepelni fog bennük az is, hogy "megmenteni" az erdélyi magyarságot *csak* itt és *csak* most: lehetetlen. Ha az erdélyi magyarság emberi módon akar megmaradni, akkor *nemcsak* a mai román rendszerrel kell szembeszegülni, hanem *minden* olyan rendszerrel, mint amilyen e mai román rendszer is. Az emberi szempontok nem ismerhetnek geopolitikát. A Szovjetunió közelsége aligha képes a lelkiismeretet - akármilyen racionális indokok alapján is, de - távol tartani. Ám ezek a bennfentesek olyan kivételes emberek, akiktől e tény már nagyon sokszor távol tartotta a lelkiismeretet. Már a kezdetek is ezt jelezték, amikor '45 táján, a megszállt Kolozsváron odanyújtották kezüket Sztálin goebbelsi-himmleri fullajtárának, Visinszkijnek, aki nemcsak az orosz intelligenciára, de úgyszólván külön-külön minden magyarra is igen fente a fogát.

Ma, amikor szinte valamennyien az ún. szocializmust kitöltő egyetemes anyaggal, a rendőrséggel - mely, akárcsak materialista felfogata, sohasem vész el, csak átalakul - sehogyan sem tudjuk a mindennapi találkozást elkerülni, ámult belenyugvással vesszük azt a közvetítést, amelyet ezek az emberek rossz helyzetérzetünk lecsillapítására a rendszerdemagógia és nemzetdogma között betöltöttek. Az ő feladatuk a nagy nemzetközi munkamegosztásban, hogy bebizonyítsák: a kelet-európai rendszerek lényege nem az elnyomás; s ami elnyomás, az nem ez a rendszer, hanem valami egészen más... Velünk szemben e rendszer helyzetérzete viszont kitűnően jelzi, hogy az elveszített presztízs csak úgy szerezhető vissza, ha az ideológia és az állam ma újra kissé szétválik, s jelesül Romániában épp a nemzeti kérdés törésvonala mentén. Az így konszolidált állam és a kicserélt ideológia pedig új platformról újakezdheti az egész társadalom elnyomását, és ezen belül az itteni magyarok kétszeres elnyomását.

□

Miután az erdélyi magyarság első-generációs ügyintézői elárulták ez erdélyi magyarságot a párizsi „béke”-konferencián, s miután az ezt követő generációk a kiszolgáltatást csak elmélyítették, néhányan kiváltak e „mindent megfontoló, mindent meggondolók” és a geopolitikai kényszereken árgus szemmel csüggők menetéből.

A tiltakozás formája, mélysége és persze eredményessége sokféle. De ha valódi tiltakozásról van szó, akkor kötelességünk tudomásul venni, és annyi megbecsülést adni e tiltakozásnak, amennyi erkölcsi intranzigencia és politikai hatékonyság bennük vitathatatlanul megnyilatkozik. Már csak azért is, hogy az erkölcsi és politikai züllés e nemzedékesüléseinek ha nem is magva, de legalább hitele szakadjon...

(Ara-Kovács Attila)